

Тошкент давлат иқтисодийёт университети “Молия бозори ва суғурта иши” кафедраси доценти
email: aulzoda20@mail.ru

email: qulzobozole@mail.ru	
ARTICLE INFORMATION	ABSTRACT
Volume: 1 Issue: 7 DOI: https://doi.org/10.55439/INSURE/vol1_iss7/a5	<i>Мақолада ҳаёт сугуртасига таъриф ва унинг асосий хусусиятлари, ижтимоий ҳимоядаги ўрни ҳақида маълумот берилган. Ҳаёт сугуртасига тегишли бўлган солиқ имтиёзларининг бекор бўлиши натижасида сугуртага бўлган талабнинг тушиб кетиши билан боғлиқ муаммолар, ҳаёт сугуртаси тармоғи бўйича келиб тушган сугурта мукофотлари таҳлили ва ушбу тармоқни ривожлантиришга қаратилган таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.</i> <i>Сугурта, сугурта бозори, ҳаёт сугуртаси, сугурта мукофоти, сугурта тўловлари, сугурта жавобгарлиги, жамғариб бориладиган ҳаёт сугуртаси, ҳаёт сугуртаси компаниялари, сугурта класслари</i>
KEYWORDS	

А.Темиркулов томонидан тайёрланган “Хаёт суғуртанинг ривожланишида хорижий тажриба ва уни Ўзбекистонда ривожлантиришнинг зарурияти” номли мақоласида Хаётни суғурталашнинг жамғариб бориладиган турлари ҳаётдаги турли рискарлари олдини олишдаги ўзгармас суғурта тури эканлигини таъкидланган [1]. М.Бекбергенов ва А.Икромовларнинг “Ўзбекистонда ҳаёт суғуртаси соҳасининг ҳозирги ҳолати ва унинг ривожланиш йўллари” номли мақоласида Хаёт суғуртаси инсоният ҳаётида муҳим ўрин тутувчи суғурта турларидан бири бўлиб, унинг ЯИМ даги улуши жуда ҳам кам миқдорни ташкил қилади бу миқдорни кўтариш учун мамлакатда хорижий давлатларнинг тажрибасидан фойдаланиб, ривожланиш талаб этилади деб этироф этган [2]. О.Юлдашевнинг “Хаёт суғуртасида таъриф сиёсатини такомиллаштириш йўллари” номли мақоласида Хаёт суғуртаси узок муддатли инвестицияларни молиялаштиришнинг асосий манбалардан бири бўлиб, мамлакатлар иқтисодиёти тарақиётининг ҳозирги босқичда энг муҳим инструментлардан бири ҳисобланади [3]. Д.Абдувалиевнинг “Хаёт суғуртасининг долзарб масалалари” номли мақоласида Хаёт суғуртаси мамлакат аҳолисининг ижтимоий ҳимоясини ташкил қилишида муҳим йўналишлардан бири ҳисобланади. Шунинг учун бу фаолиятни ривожлантириш учун ҳаёт суғуртаси бўйича агентлик фаолиятини ривожлантириш керак бўлади деб айтиб ўтган [4]. М.Султонованинг “Хаёт суғуртаси моҳияти ва зарурияти” номли мақоласида “Хаётни суғурталаш жамиятнинг иқтисодий ва ижтимоий эҳтиёжларини амалга оширишнинг муҳим воситалардан биридир” деб эътироф этган [5].

Тадқиқотни амалга оширишда фойдаланилган усуллар (Methods/Методы).

Тадқиқотни амалга оширишда қўйилган мақсадларни амалга оширишда мантиқий ва таркибий таҳлил қилиш, гуруҳлаштириш, иқтисодий-статистик таҳлил, ўзаро ва қиёсий таққослаш усулларида самарали фойдаланилди.

Олинган натижалар (Results/Результаты). Олиб борилган тадқиқотлар натижасида Ўзбекистон сугурта бозорида ҳаёт сугуртасининг ўрни ҳозирги ривожланиб келаётган мамлакатлар даражасига етиш учун муҳим тақлифлар ишлаб чиқилди. Шу билан бирга, бозорида ҳаёт сугуртасининг ривожланишига тўсиқ бўлаётган ҳолатлар ҳамда уларни бартараф этиш йўллари асослаб берилган.

Таҳлиллар (Analysis/Анализ).

Мамлакатимиз сугурта бозорида 38та сугурта ташкилоти фаолият юритиб, уларнинг 7та си ҳаёт сугуртасига ихтисослаштирилган. Улар иқтисодиётнинг турли тармоқларига ихтисослашгани билан ўзига хосдир. Аҳамиятли жиҳати, сугурта муносабатларида қатнашувчи томонларнинг қонуний манфаатларини ҳимоялаш мақсадида сугурта хизматлари давлат томонидан тартибга солинади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 23 октябрдаги “Сугурта бозорини рақамлаштириш ва ҳаёт сугуртаси соҳасини ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарорига биноан 2022 йилнинг 1 июлидан бошлаб, барча турдаги сугурта полисларини интернет орқали онлайн харид қилиш имкониятлари яратилиши лозимлиги белгиланган. Ушбу тизимнинг 2022 йил кўрсаткичларига кўра, жами сугурта мукофотлари ҳажми 6,2 триллион сўмни ташкил этган. Унинг 76 фоизи умумий сугурта, 24 фоизи эса ҳаёт сугуртаси ҳиссасига тўғри келади. Умумий сугурта мукофотларининг 10 фоизи мажбурий сугурта бадаллари ҳисобига шаклланган, қолган 90 фоизи ихтиёрий сугурта мукофотларининг улушидир. 2021 йилда ушбу кўрсаткичлар мос равишда 16 фоиз ва 84 фоизни ташкил этган. Ушбу рақамлар мамлакатимизда ихтиёрий сугурта класслари оммабоплиги ошиб бораётганидан далолат беради. Шундай бўлса-да, Ўзбекистонда ҳаёт сугуртаси бўйича мукофотлар ҳажми ЯИМ нинг 0,17 фоизини ташкил этади. Бу эса киши бошига ўртача 3,91 доллардан тўғри келишини билдиради. Таққослайдиган бўлсак, бу кўрсаткич Қозоғистонда 31,24 долларга, Туркияда эса 21,85 долларга етади. Умумий сугурта мукофотлари ҳажми ЯИМ нинг 0,52 фоизини ташкил этади ва киши бошига ўртача 12,1 доллардан тўғри келади. Ушбу кўрсаткич Қозоғистонда 58,5 долларни, Туркияда 119,7 долларни ташкил қилади. Бахтсиз ҳодисалар ва тиббий сугурта мукофотлари ҳажми ЯИМ нинг 0,01 фоизини ташкил қилади ва киши бошига ўртача 0,28 доллардан тўғри келади. Ушбу кўрсаткич Қозоғистонда 10,1 долларга, Туркияда 24,5 долларга тенг. Бу эса ушбу сугурта классларини ривожлантиришга алоҳида эътибор бериш лозимлигидан далолат беради [6].

Иқтисодиёт ва молия вазирлигининг «Фуқаролар учун бюджет – 2023» наشريда 2023 йил 1 апрелдан солиқ тўловчиларнинг иш ҳақи ва бошқа даромадларининг ҳаётни узок муддатли сугурталаш учун йўналтириладиган қисми бўйича жисмоний шахслардан олинadиган даромад солиғи бўйича имтиёз бекор бўлди [7].

1-жадвал

Ўзбекистон сугурта бозорида ҳаёт сугуртаси тармоғи кўрсаткичлари [8]

Сугурта хизматларининг турлари	Сугурта мукофотлари		Сугурта тўловлари		Сугурта жавобгарлиги	
	2022	2023	2022	2023	2022	2023
Класснинг номи	1,497,912	248,820	-83.4%	1,488,812	427,881	-71.3%
Ҳаёт ва аннуитетлар	520,350	146,120	-71.9%	512,603	303,182	-40.9%
Никох ва тўқилиш	1	1	-57.1%	29	3	-89.9%
Ҳаётни узок муддатли сугурта қилиш	976,648	100,771	-89.7%	976,179	124,696	-87.2%
Соғинарчи сугурта қилиш	25	-	-100.0%	-	-	0%
Мажбурийларнинг таъминлаш учун ҳаётни сугурталаш	-	-	0%	-	-	0%
Узок муддатли ихтиёрий пенсия сугуртаси	-	-	0%	-	-	0%
Капитални қайтариш билан ҳаётни сугурта қилиш	-	-	0%	-	-	0%

Сугурта бозоридаги бу ўзгариш ҳаёт сугуртаси бўйича сугурта мукофотларининг кўрсаткичи тушиб кетишига олиб келди. 2023 йил кўрсаткичларига кўра, жами сугурта мукофотлари ҳажми 8 триллион сўмни ташкил этган. Унинг 96 фоизи умумий сугурта, 4 фоизи эса ҳаёт сугуртаси ҳиссасига тўғри келади. Ҳаёт сугурта тармоғи бўйича

талаблар камайиб кетиб, сугурта тушумлари кескин тушиб кетди (1 жадвал).

Жадвал маълумотларига кўра, ҳаёт сугуртаси класслари бўйича деярли сугурта мукофотлари келиб тушмаган. Ҳаёт сугуртасига доир бўлган 1 класс ва 3 класс бўйича келиб сугурта мукофотлари 2022 йилга нисбатан 2023 йил дағи тушум 83 фоизга тушиб кетган. Сугурта тўловлари 71 фоиз ва сугурта жавобгарлиги 70 фоизга тушиб кетган. Бунга асосий сабаб ҳаёт сугуртаси бўйича берилган солиқ имтиёзи бекор бўлиши ва бу сугурта маҳсулотларининг жозибдорлиги йўқолганлигидан далолат беради. Ҳаёт сугуртасидан фойдаланadиган сугурталанувчиларни узок муддатли ҳаёт сугуртасига йўналтирилиши инфляция ҳисобидан кадрсизланиши ушбу сугурта турининг жозибдорлигига таъсир қилувчи омиллардан бири ҳисобланади.

Мақола бўйича хулоса ва тақлифлар (Conclusions/Заключения).

Юқорида келтириб ўтилган фикрларни инобатга олган ҳолда, миллий ва хорижий тажрибалар асосида мамлакатимиз ҳаёт сугуртаси хизматлари бозорининг ривожланиш тенденциялари ва истиқболларига баҳо бериш, ҳаёт сугуртаси соҳасининг ривожланишига таъсир этувчи омилларни ва уларнинг таъсир даражасини аниқлаш, ҳаёт сугуртасини ривожлантириш билан боғлиқ фундаментал муаммоларни топиш ҳамда уларни ҳал этишга қаратилган тақлифлар ва тавсияларни ишлаб чиқиш бугунги кун тартибидagi энг долзарб масала эканлиги шубҳасиздир. [9], [10]

Ўзбекистон сугуртаси бозорида Ҳаёт сугуртасига бўлган талабнинг юқоридаги жадваллар кўришимиз мумкинки, шартномалар бўйича ҳам, сугурта мукофотларининг тушумлари бўйича ҳам тўловлар мажбуриятлар бўйича ҳам 2023-йилга кўра компаниялар фаолият юртишмаган. Деярли натижа кўрсатишмаган барча кўрсаткичлар олдинги йилларга нисбатан салбий ҳолатида яъни компанияларнинг мана шу фаолият бўйича 0 натижага эга эканлигини кўриб турибмиз. Бу ҳолат натижасида сугурта бозорида ҳаёт сугуртасининг бутунлай йўқолиб кетишига ва бу ўзининг жозибдорлигини йўқотишига олиб келмоқда. [11] Ҳаёт сугуртасининг умумий хусусиятини бозордан йўқолиб кетишига олиб келади. Шу билан бирга компания ходимлари ўша жойда ишлайдиган ходимларни иш билан таъминлаш бўйича ҳам компаниялар маълум бир етакчилик қилиб келмоқда эди. Бу имтиёзнинг йўқолиши сугурта бозоридаги ходимларнинг ишсизлигига олиб келишига ҳам сабаб бўлиб қолмоқда. Ва давлат томонидан ижтимоий ёрдамга мухтож бўлган аҳолига бўлган ҳаражатларининг сугурта компанияларининг ёрдамсиз амалга оширишга тўлақонли шароит яратилаётганлиги ва бу инсонларни ўлим ҳолати келганда моддий ёрдам шакллантириш фақат давлат ва давлатга тегишли бўлган идора ва ташкилотларнинг зиммасида қолиб кетаётганлигига тўғри келади. Яъни давлат ижтимоий ёрдам ҳимоясини янада кучайтириши компанияларнинг ёрдамидан фойдаланмаган ҳолда амалга ошираётган. Ва яна шу билан бирга ҳаёт сугурта компаниялари шакллантирилган сугурта резервлари ҳисобидан яъни ҳаёт сугуртаси бўйича келиб тушадиган сугурта мукофотларидан шакллантирган резервлар Ўзбекистон Республикаси ички инвестицияларини шакллантиришга ёрдам берар эди. Бу ҳолат ҳам деярли йўқолиб қолмоқда. Бунинг натижаси шуни кўрсатадики компаниялар умумий сугуртага доир бўлган биринчи ва иккинчи класс бўйича фаолият кўрсатиш билан қиёяланиб қолмоқда. Шу билан бирга 108-қарорга кўра иш берувчининг жавобгарлик сугуртаси ҳаёт сугуртасига ихтиёрига ўтиш яъни сугурта маҳсулотини амалга оширишга бўлган руҳсатни тегиши бу ҳам барибир умумий сугурта механизмига тегишли бўлгани ва ҳаёт сугурта компаниялари ҳаёт сугуртаси тармоғида эмас балки, компаниялар тўлақонли умумий сугурта компанияси тармоғи асосида фаолият олиб борадиган компанияларга айланиб қолмоқда. Бунинг натижасида ҳаёт сугуртаси бутунлай йўқ бўлиб кетишига олиб келади. Олиб борган тадқиқотимиз натижасида қуйдаги тақлифларни келтириб ўтаемиз.

1. Ҳаёт сугуртаси билан боғлиқ имтиёزلарни тиклаш.
2. Ҳаёт сугуртаси билан боғлиқ шартномаларнинг элэстрон платформа асосида назорат қилиш.
3. Давлат даромад солиғининг келиб тушмаслиги натижасида зарар кўрмаслиги учун жисмоний шахсларнинг олаётган ойлик

моашларининг ҳаёт сугуртасига йўналтирадиган қисмига чекловлар қўйиш.

4. Ҳаёт сугурта компанияларининг инвестицион объектларини кенгайтириш яъни юкори даромад берувчи объектларга пул маблагларининг йўналтирилишини кенг йўлга қўйиш.

5. Аҳолининг турмуш даражасини янада ошириш мақсадида, инфляция

омилларидан химоя қиладиган узоқ муддатли пенсия сугуртасини ривожлантириш;

6. Ҳаёт сугуртаси компанияларининг тижорат банклари билан ҳамкорликда ҳаёт сугуртаси маҳсулотларини аҳоли орасида кенг тарғиб этиш механизмларини жорий этиш

Юқоридаги таклифларни амалиётга жорий этишимиз ҳаёт сугуртасини ривожлантиришга самарали таъсир кўрсатиши мумкин. Ҳаёт сугуртасини ривожлантириш аҳолининг барча қатламларини ижтимоий аҳволини яхшилаш ва давлат ижтимоий химояси билан боғлиқ харажатларнинг камайтишига олиб келади. Ҳаёт сугуртаси бўйича келиб тушадиган сугурта мукофотларининг ҳажмининг кенгайтиши давлат ички инвестицияларининг ҳажми кенгайтишига олиб келади.

References:

1. А.Темиркулов “Янги ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясини амалга оширишда сугурта фаолиятини ривожлантириш истикболлари” номли халқаро илмий-амалий конференция Тошкент 2022 йил 27 июнь
2. М.Бекбергенов ва А.Икромов “Янги ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясини амалга оширишда сугурта фаолиятини ривожлантириш истикболлари” номли халқаро илмий-амалий конференция Тошкент 2022 йил 27 июнь
3. О.Юлдашев “Янги ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясини амалга оширишда сугурта фаолиятини ривожлантириш истикболлари” номли халқаро илмий-амалий конференция Тошкент 2022 йил 27 июнь
4. Д.Абдувалиев “Янги ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясини амалга оширишда сугурта фаолиятини ривожлантириш истикболлари” номли халқаро илмий-амалий конференция Тошкент 2022 йил 27 июнь
5. М.Султонова “Янги ўзбекистоннинг тараққиёт стратегиясини амалга оширишда сугурта фаолиятини ривожлантириш истикболлари” номли халқаро илмий-амалий конференция Тошкент 2022 йил 27 июнь.
6. Ўзбекистон республикаси истикболли лойиҳалар миллий агентлиги расмий сайти <https://napp.uz/ru/pages/malumot>
7. Иқтисодиёт ва молия вазирлигининг «Фуқаролар учун бюджет – 2023» нашрида 2023 йил 1 апрел
8. Ўзбекистон республикаси истикболли лойиҳалар миллий агентлиги расмий сайти <https://napp.uz/ru/pages/malumot>
9. Valiyeva, S. O'ZBEKISTONDA INVESTITSIYA LOYIHALARI SAMARASINI OSHIRISHDA INVESTITSIYA MUHITINI YAXSHILASH YO'LLARI. Страховой рынок Узбекистана, 1(6), 27–30. извлечено от <https://insurance.tsue.uz/index.php/journal/article/view/96>
10. Абдулазизова, У. (2023). АНАЛИЗ КОНКУРЕНТНОЙ СРЕДЫ НА РЫНКЕ СТРАХОВЫХ УСЛУГ УЗБЕКИСТАНА. Страховой рынок Узбекистана, 1(5), 17–19. извлечено от <https://insurance.tsue.uz/index.php/journal/article/view/74>
11. Baratova, D., & Olmosova, M. (2023). SUG'URTALOVCHILARNING INVESTITSION FAOLIYATINI BAHOLASHDA XITOY TAJRIBASI. Страховой рынок Узбекистана, 1(4), 35–38. извлечено от <https://insurance.tsue.uz/index.php/journal/article/view/67..>